

ANTONIO

Rodríguez Castellano

«[V]i acercarse al señor Tónico, y yo, tímido y atrevido, [...] me fui hasta él, le tomé la mano que abandonó sorprendido y le besé los nudillos dándole las buenas tardes como priva». Este gest, protagonitzat per un xiquet en els anys 50, exemplifica molt bé la relació de Càrcer amb Antonio Rodríguez Castellano (1896-1959), el músic, director i compositor a qui devem l'himne *Càrcer en festes* i dediquem el Centre Cultural. L'escena la narra –fent memòria– Raúl Carbonell en *Beso a Vd. su mano* (llibre de festes, 1980), un episodi de la seua sèrie *Tiempo intacto* dedicat a este «personaje tan destacable», qui hi apareix qualificat de «cabal señor muy respetable», «buen conversador», amb «tono de voz de caballero», «elegante galán», amb «alegría y tacto en el trato con los demás», «muy inteligente» i «asombro de muchos». Era «todo lo mejor y más claro». No és d'estranyar, per tant, que l'escriptor el faça aparéixer també en la novel·la *Moreno* (2015), ambientada en el Càrcer del segle xx.

Trobem repetides mencions a don Antonio en els nombrosos articles sobre música local publicats al llarg dels anys en el llibre de festes, molts dels quals devem al melòman José Ribelles. Però treballs monogràfics en conec pocs. L'any 1996, quan celebràvem el centenari del naixement del mestre i del cinquantenari de *Càrcer en festes*, jo mateix vaig recollir, en gran part de fonts orals, algunes dades biogràfiques (no totes exactes, segons sé ara) en un article publicat en el número 1 de l'efímera revista *Pentagrama*. En 2002, el trompista Ramón Cuevas elaborà per al monumental *Diccionario de la Música Española e Hispanoamericana* (vol. 9) una

entrada (amb foto inclosa) que proporciona una breu biografia així com un llistat d'obres (classificades en tres grups: música religiosa, música escènica i pasdobles), on incorpora dades del registre de la SGAE. I enguany el bombardinista Pablo Chorques ha analitzat el *1er Concert de Bombardí* en el seu Treball de Fi de Títol, on inclou noves dades sobre la vida i el catàleg d'obres de Rodríguez Castellano.

Estes noves dades són, en gran part, fruit de l'estudi sobre Antonio Rodríguez Castellano que des de fa molts anys estic fent jo mateix. No he publicat els resultats fins ara ja que la investigació continua oberta, però m'he decidit a començar la seua publicació vist que últimament diverses persones interessades pel mestre (Emilio Sales, Rafael Álvarez i el nomenat Pablo Chorques) s'han alegrat de rebre informació i em consta que altres s'alegrarien també. Començaré ací oferint unes notes biogràfiques. Es basen, fonamentalment, en el material documental i d'altre tipus conservat en la que fon casa del compositor, el majestuós número 8 del carrer Baronia. El gros del meu treball ha consistit en destriar la documentació (musical o no) que conté dades rellevants, catalogar eixos documents i, finalment, extraure i organitzar la informació biogràfica que aporten. L'accés a este fons, que és ric però incomplet (degut a la riuada de 1982, que es va emportar molt de material de la planta baixa) l'he d'agrair a l'amabilitat i confiança de Miguel Bernabé, nebot polític i hereu del mestre, i de la seua dona Ángeles Cerdán, així com a l'amistat que ha unit les nostres famílies des de fa generacions.

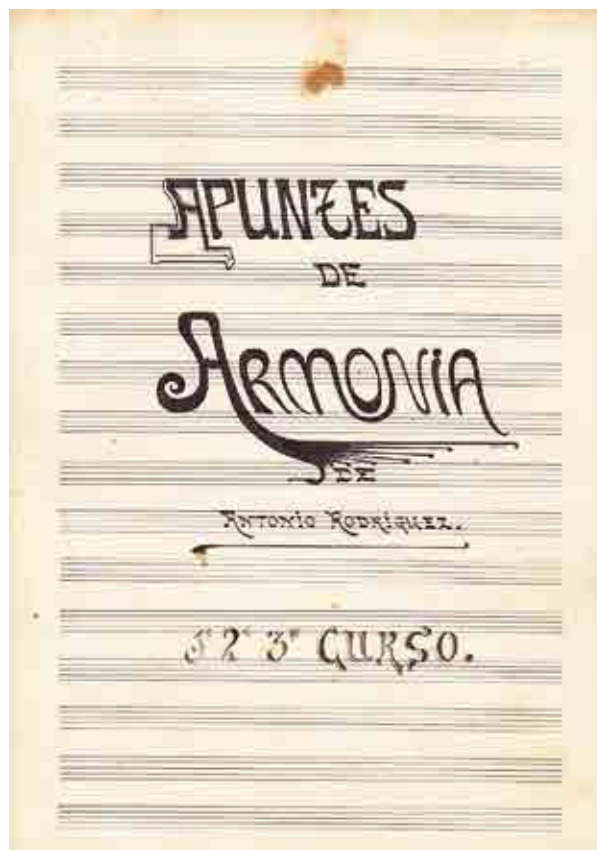
NOTES BIOGRÀFIQUES

Antonio Rodríguez Castellano naix el 27 de febrer de 1896 en la ciutat de València. El pare, Antonio Rodríguez Baldó, devia ser d'Almassora, ja que posseïa en el seu terme «un terreno o solar»¹, però no està clara la procedència de la mare, Magdalena Castellano Herrero. En qualsevol cas, podem dir que Antonio creix en una **família** musical, ja que tant son pare com el seu germà José María foren directors de música. En canvi, de la mare i de l'altre germà, Manuel, no ens consta –encara– una especial afició per este art.

«[D]esde su pubertad dedicó todos sus entusiasmos y su talento a la composición», relata un periodista en 1935, a l'endemà d'una important estrena. En l'entrevista, a la pregunta «¿Hace mucho tiempo que se dedica usted a la composición, maestro?», contesta ell «Desde que terminé mis **estudios** el año 1917». Per tant, i tenit en compte la seua destacable producció musical posterior, entenem que va estudiar composició. Probablement ho fa al conservatori de València (si bé no tenim constància d'açò), on també degué estudiar algun instrument o instruments (vist que tocava el piano, l'harmòni i el violí, segons m'informa el seu nebot) i, potser, direcció (també va exercir esta activitat). En qualsevol cas, als pocs anys apareix en un document militar amb l'ofici de «músico» i en una llicència de pesca de 1958 amb la professió de «compositor». De l'època d'estudiant són, segurament, uns *Apuntes de Armonía de Antonio Rodríguez. 1º 2º 3º Curso* i uns *Ejercicios* de distints tipus de *contrapunto* i *canon*.

Acabats els estudis l'any 1917, «[e]n seguida comencé a componer números para bandas y orquestas» i els estrenà «todos», segons assegura ell mateix en la mencionada entrevista. Això deu incloure el *1er Concert de Bombardí*, per a solista i banda, datat en 1918 en Càrcer. Esta és la primera referència que tenim de don Antonio en el poble. Ve, sembla ser, perquè son pare havia assumit el càrrec de mestre-director de la nostra banda. No sabem quan va ser, però segons Juan Monar és després d'«un nuevo paréntesis» de l'agrupació, que ja havia estat inactiva una volta des de la seua fundació a finals del segle XIX (*Carcer y su banda de musica*, llibre de festes, 1973).

El jove artista «[f]ué alistado en el reemplazo de 1917» i fins al 1922 no passà a «situación de reserva» en Càrcer, segons consta en un document signat en Melilla pel coronel del «Regimiento de Infantería San Fernando número uno». En el cantó superior dret hi ha una anotació a llapis que deu ser de l'interessat: «Presté servicio **militar** en el Rg^{to} Inf^a Otumba n° 49». Este

Apunts d'harmonia

regiment es trobava en València en 1917 (la qual cosa explica que, possiblement durant un permís, componguera el *1er Concert de Bombardí* en Càrcer el 1918) i, segons informacions d'internet pendents de confirmar, el regiment participà de 1921 a 1924 en la Guerra del Rif, en el nord d'Àfrica (la qual cosa explicaria per què està aquell document signat en Melilla en 1922). Antonio figura com a «soldado».

Deduïm que és després del servei militar quan, segons asseguruen les cròniques històriques de la **banda** de Càrcer, va substituir a son pare al front d'esta agrupació musical. Degué ser en algun moment entre 1922 i 1929, quan son pare assumí la direcció de l'Ateneu Musical de La Vila Joiosa². En qualsevol cas, a partir de 1922 i fins a 1934 el mencionat document militar és segellat per la Guàrdia Civil o l'Ajuntament de Càrcer amb motiu de la revista anual i això indica que don Antonio es mantingué vinculat al nostre poble tot este temps, al menys a efectes militars. En algun moment, no sabem quan, va deixar la direcció i fon substituït al front de la banda per altres mestres com Benigno, Juan Bonet, Cayetano Soler i Francisco Olmos, segons les cròniques.

¹ Segons el seu testament de 13 de març de 1954. A més, anys després, en 1961, un fill (Manuel) envia des d'Almassora una carta a la viuda d'Antonio Rodríguez Castellano, la seua cunyada.

² En realitat, hi ha un poc de confusió al voltant de la identitat del director que va dirigir l'Ateneu Musical de La Vila Joiosa de 1929 a 1942. Consta amb el nom "Antonio Rodríguez Ortiz" (i no Rodríguez Baldó) en les cròniques d'eixa banda (per exemple, la que figura en la *Historia de las Sociedades Musicales de la Comunidad Valenciana 1: Las bandas de música i la seua federació*, de V. Ruiz Monrabal, 1993), però entenem que deu ser un error, perquè múltiples dades enllacen a Antonio Rodríguez Castellano i son pare amb La Vila Joiosa en aquella època.

En 1927 li fon expedit un *Permiso de Conducción de 2ª Clase*, per a automòbils «destinados al servicio particular», la qual cosa suggerix una necessitat o voluntat de desplaçar-se. Si bé hi ha presència seua en la nostra vall en 1930 i 1933, esta dècada la seua activitat se centra en València (potser siga eixe el motiu pel que va deixar la direcció de la banda de música de Càrcer), on sembla que vivia o hi tenia una vivenda. És allí on signa diverses composicions de 1930 a 1934 i on rep algunes cartes en 1935 (en l'adreça *Joaquin Costa 12-2ª*) i en 1938 i 39 (dirigides a l'adreça *Serrano Morales, 1*). Els anys anteriors a la Guerra Civil són l'època de màxima activitat musical de don Antonio. Ho mostra la quantitat de documentació conservada: múltiples retalls de premsa, resguards de la inscripció d'obres en el *Registro de la Propiedad Intelectual de Valencia* o en les societats d'autors, fulls de recaptació de drets d'autor de la *Sociedad de Autores Españoles* o la *Sociedad General de Autores de España*, una carta de la *Sociedad de Autores Dramáticos de España*, una altra del *Sindicato de Autores y Compositores* de València i rebuts.

Els fulls de recaptació detallen quina obres d'ell s'interpretaven, quan i on, així com els diners que li corresponien per drets d'autor. En els pocs fulls que es conserven figuren, a partir de 1932, locals de «Grao», Torreblanca, Mula, Caravaca, Almeria, però majoritàriament de la ciutat de València (Teatre Principal, *Centro Catalán* i, sobre tot, *cafés* o sales: *Victoria, del Centro, Musical, Colón, León de Oro, Gran Peña, As de Oros, Retiro, Castelar* i *Hollywood*) on s'interpretaren generalment peces lleugeres (del tipus pasdoble, cançó, polca o tango), algunes amb títols tan expressius com *Veleidad, Huyó del nido, Te quiero, Besos* o *Llamas de pasión*). Figuren també els pasdobles *El Centella, El Parral* i *Blasco Ibáñez*.

En quant a la música de banda, diu l'autor en l'entrevista adés mencionada que en 1932 «me estrenó la **Banda Municipal** [de València] un pasdoble, titulado «Blasco Ibáñez», que obtuvo un gran éxito». En 1934 va compondre el pasdoble *La Cremà de les Fogueres*, que inclou un solo de bombardí. I d'eixe any consta una interpretació de la seua *Marcha Mora*. I

en un document de 1935 consta que l'autor entrega la polca per a cornetí solista i banda *Celia* a la *Unión Musical Española* «para su venta en este establecimiento, con la comisión de 50 por 100» i un preu de 5 pts. Deu tractar-se de l'edició impresa de l'obra, un cas rar, ja que la seua música ha quedat majoritàriament manuscrita. Altres obres per a banda podrien ser d'esta època, però no estan datades.

Però el principal interès del compositor sembla ser la música **escènica**, tan costosa de portar a l'escenari. En una entrevista d'abril de 1935³ diu que ja té «[a] cabadas «En el puerto se quedó», en dos actos, y «M[a]ntoncito verbenero», en uno: las dos de Jesús Morante Borrás; «Noche de brujas», en verso, de Alfredo Sendín Galiana, y «El premio de la Victoria», de Blas Mayor, que pertenece al teatro infantil y ha de ser representada por niños». No obstant, estaven, llavors, encara per estrenar⁴. «He estrenado hace poco «Ecce Hommo [sic]», pero esto son solo ilustraciones musicales a un drama sacro», valora l'autor⁵. En 1930 també havia escrit el sàinet còmic *Peinetas y Monteras* (amb lletra de Francisco Salelles Varó), del qual no consten representacions. «Pero no por eso Rodríguez Castellano cesó en su empeño y se dió [sic] por vencido. Tarde o temprano había de presentarse la ocasión de darse a conocer. Y esperó, seguro de sí mismo», assegura el periodiste⁶.

I la ocasió arribà el 20 d'abril de 1935, quan aconseguix estrenar la sarsuela d'ambient gallec *Carriña*, amb lletra de Francisco y Vicente Salelles Varó, en el *Teatro Apolo* de València, situat el carrer de Don Juan de Austria. «Rodríguez Castellano logró por fin su anhelada ilusión, y bajo su batuta de compositor vió [sic] rendirse a una inmejorable orquesta y a unos prestigiosos cantantes que dieron vida a su obra»⁷. La produïx la *Gran Compañía de Zarzuela y Ópera Española* del tenor valencià Adolfo Sirvent (la qual debutava eixe mateix dia), amb un decorat nou de l'escenògraf Francisco Pastor. L'obra tingué un gran èxit, segons assegura una ressenya periodística: «Baste para ello señalar el hecho de que ayer, cuando ya la obra lleva más de diez representaciones, fué [sic] aclamado el señor Rodri-

³ Entrevista periodística amb l'incipit «LOS NOVELES QUE TRIUNFAN», segurament del 21 d'abril de 1935, de periòdic desconegut.

⁴ En realitat, hi ha uns rebuts de 1930 «a cuenta por el extraordinario del decorado de la obra *Roxiña*», que suggereixen una interpretació escènica. *Roxiña* és una versió anterior (quasi idèntica) de la sarsuela *Carriña*. També hi ha constància d'una altra representació en el *Café Gran Peña* de València en 1933.

⁵ Les representacions havien tingut lloc, segons el full de recaudació, el 14 de març en el local *Circo d'Alcoi*, el 27 de març en el local *Romeu* de Sagunt, el 28 de març en el local *Liceo* de Xest i el 7 i 14 d'abril en la *Caja Obreros* (ací, representada per la companyia *Comedias*). L'estrena, el 14 de març, va ser, segons el registre de la SGAE, en Barcelona, la qual cosa deu ser un error.

⁶ El periodista, José María de la Torre, explica que «la facilidad que encontrara en bandas y orquestras para dar a conocer sus composiciones, siempre aplaudidas, se estrelló en el teatro». Ací, «Y durante algunos años, Antonio Rodríguez ha subido la penosa cuesta de su calvario, llevando consigo el bagaje de sus partituras [...] sin lograr un minuto de atención para su trabajo», amb la qual cosa «la música del joven y entusiasta compositor quedaba de nuevo inédita para otra temporada». Les raons d'açò, segons de la Torre, serien que en el teatre, per una banda, «el coto cerrado de los «consagrados» impide la entrada de noveles que bien pudieran convertirse en serios enemigos» i, per una altra banda, «[l]os empresarios, comprometidos siempre con los autores de Madrid, han desdeñado lo que en Valencia se les ofrecía». Preguntat pels motius de la «crisis del arte lírico», Antonio Rodríguez opina «Que es una crisis de autores. No se deja pasar a los noveles, y los otros tienen el teatro como un comercio. Mandan al mercado género sin preocuparse de si es malo o bueno».

⁷ L'oportunitat es presenta, segons José María de la Torre, pel fet que «el teatro lírico español pasa por momentos difíciles» i, com entre els autors ««consagrados» no surge la obra que haga el milagro de llenar teatros y levantar el decaído género, se vuelve el rostro hacia los nuevos, hacia los desconocidos, por ver si son ellos los que aportan nuevos valores al teatro. Y es ahora cuando Rodríguez Castellano logra ser oído y cuando todos reconocen su valer a través de la partitura de «Carriña»».

guez Castellano de tal forma, que hubo de abandonar el atril y subir al escenario a recibir las ovaciones del público, que compartió con la tiple Pilar Garavilla, el barítono Moreno y demás artistas». Segons els fulls de recaptacions, es feren 20 funcions fins al mes de maig. *Carmiña* «alcanzó un éxito rotundo y terminante en el teatro Apolo de Valencia, donde se estrenó, y en todos los coliseos de España donde se ha representado». Consta només el teatre Pinazo de Burjassot.

En el Teatre Apolo, *Carmiña* compartí cartell amb altres obres: *La Dolorosa* (de José Serrano), *La Patria Chica*, *Gigantes y Cabezudos* (de Miguel Echegaray), *Katiuska*, *La Favorita del Rey* (de Gabien Espi), *El Barquillero*, *El duo de la Africana*, *La Mala Sombra*, *El Padrino de la Petra* i *Al Dorarse las Espigas*. Seguiren més estrenes. En agost de 1935 estrenà en La Vila Joiosa dos obres escèniques, potser sarsueles, amb lletra de Blas Mayor: *La Festa del Poble*, en un acte, i *El Premio de la Victoria*. I eixe mateix any o en 1936 estrenà el sàinet (o revista) d'ambient madrileny *Mantoncito Berbenero* (també anomenat ¡Enchúfate à mí Catalina!). Sembla, per tant, que estava fent-se un lloc en el món escènic quan esclatà la Guerra Civil Espanyola.

La **Guerra Civil** (1936-1939) va ser una etapa difícil també per a Rodríguez Castellano. Un feix de «pliegues» de març de 1938 testimonia el pagament del «efectivo de dos mil pesetas que como sanción accesoría se le impuso al condenado Antonio Rodriguez Castellano, en este procedimiento que se le sigue por desafección» en el «Juzgado de Urgencia N. 1» de la «Audiencia de Valencia». A més, i segons em narra el seu nebot, va haver d'amagar-se en Pedralva en casa d'uns familiars seus que tenien un forn, en el què va estar treballant. No vol dir això que el compositor no fóra republicà en el sentit estricte de la paraula. Pocs anys abans havia recolzat el «republicanismo», així com la «Libertad» i la «valencianía», en la dedicatòria⁸ del pasdoble *Blasco Ibáñez*, estrenat significativament en el primer aniversari de la II República, el 14 d'abril de 1932. Però hi qualifica a l'homenatjat de «genio de la novela universal» i no valora altres –conegudes– vessants **polítics** del personatge⁹. En qualsevol cas, Rodríguez Castellano devia ser conservador, a més de catòlic. Dos documents testimonien que en 1933 va prestar 200 pessetes al centre de Càrrec de *Derecha Regional Valenciana*; en 1939 va depositar «[u]n colgante con pedrería, un anillo y un puño de batuto, de oro» en el *Banco de España* de València «con destino a la Suscripción Nacional de Oro, Objetos Preciosos, Alhajas y Metálico»; i anys després, en 1952, acaba una carta a l'*Ilmo. Sr. Presidente de la Excmá Diputación Provincial* amb un «Por Dios, España y su Revolución Nacional Sindicalista».

Antonio Rodríguez Castellano. 1958

Passada la guerra, Rodríguez Castellano s'instal·la definitivament en Càrrec (ací compona l'obertura per a banda *Marilena* en 1940). Segons em narra el músic i deixeble seu Julio Suñer, el mestre es va fer càrrec de la banda del poble novament (assajant en una sala de la planta baixa del castell) i donava classes de solfeig i instrument en la casa del carrer Baronia. En aquella dècada, a més, va participar activament en la producció de sarsueles en el teatre local. De fet, apareix com a «empresario de **T. Baronia**» en un rebut de la SGAE de 1946, signat, per cert, pel músic «M[iguel]. Juan». Els actors i cantors que treballaren amb ell «el recorden com un home molt agradable i correcte, per serio i que causava respecte», escrivia jo en 1996. De les seues pròpies obres escèniques es representà, al menys, *El Premio de la Victoria*, a jutjar pel fet que el seu *Coro de los Marineritos* ha sigut molt recordat i el veí Salvador Pardo, qui hi va participar essent un xiquet, encara m'ha cantat el seu «Somos los marineritos de la brava embarcación...». Potser fóra en 1940, ja que d'eixe any consta documentalment una representació de l'obra, sense indicar el lloc. En qualsevol cas, eixes representacions eren, segons la tradició oral local, a benefici de l'església i de la societat musical.

En 1946 escriu un pasdoble per a les festes majors de Càrrec (encara en octubre), de les quals va ser fes-

⁸ "A Vicente Blasco Ibáñez. Sincera valencianía y ferviente republicanismo informaron la inmortal espiritualidad del genio de la novela universal. Este pasodoble, deseando simbolizar su vida gloriosa recoge en castizos aires valencianos los viriles ecos de la revolución francesa con los primeros cantos de libertad en tierra hispana. Es un sentido recuerdo de sus amores: Valencia, República y Libertad que en sencillo homenaje [sic] á su memoria le dedica con toda pleitesía. Afectuosamente[,] El Autor."

⁹ Curiosament, sembla que el pasdoble havia estat originàriament dedicat al primer president de la II República, el conservador Niceto Alcalá Zamora, segons suggerix la portada, un palimpsest que manté l'empremta d'un títol i d'una dedicatòria anteriors.

tes. Segons recorda el Llibre de Festes de 1971 (*Las Fiestas Patronales de hace un cuarto de siglo[:]* 1946, sense firmar), «ese año, y para conmemorar dichas fiestas, el que era también festero en ellas y aplaudido compositor don Antonio Rodríguez Castellano, compuso el pasodoble que todos conocemos «CARCER EN FIESTAS 1946» y que a partir de entonces todos los años se interpreta en los conciertos que se dan con motivo de nuestras Fiestas». Altres obres per a banda que no han sigut mencionades fins ara, perquè no estan datades, són els pasdobles *De Càrcer a Bicorp*, *Inesperado* i *Villajoyosa* (potser coincident amb *El Parral*), una marxa de processó, la marxa fúnebre *Recuerdo* i un arranjamet (en forma de pasdoble) de *La Canción del Olvido* del mestre José Serrano.

La seua activitat musical, durant la postguerra, no es limità a l'àmbit local. En juny de 1941, en el Cinema de La Vila Joiosa, es representa *El Premio de la Victoria* i *La Festa del Poble*, si bé possiblement per part d'aficionats (en el document consta com a companyia «af»). El 27 de juny de 1942 estrena en el Teatre Apolo de València *Si vas al rincón del roble*, una «obra teatral» sobre lletra de José Tolosa González (hi hagueren més funcions els dies 1 a 5 de juliol); però la producció és càrrec d'una «Compañía Rodríguez Castellano», possiblement autofinançada (i no sabem si va perdre diners). I en maig de 1944 presenta en València *Lobos de mar*, una sarsuela en dos actes sobre lletra de Jesús Morante Borràs; ara bé, és solament davant d'una «Comision seleccionadora de Obras» que triava obres per a ser representades¹⁰. Sembla, per tant, que en aquella època de penúria generalitzada el compositor tenia dificultats per a representar professionalment les seues obres escèniques¹¹. De fet, en 1946 havia demanat un préstec a la *Caja de Ahorros y Monte de Piedad* d'Ontinyent.

A més de la passió per la música, el mestre tenia afició pels animals. En 1933, la *Sociedad Sport Pescador de Pueblo Nuevo del Mar* li expedix un «título» de soci i li assigna la «Percha nº 89». En 1937, en plena guerra, don Antonio (el fill, supose) es refugia en la «cria de canarios», segons un minuciós registre que s'ha conservat¹². En 1950 ingressa com a soci del *C. D. De Pesca el Barbo* d'Alberic. En 1955 vacuna amb l'«antirràbica» la seua gossa Olga, d'«Edad 12 a. Raza Perdiguera Peso 30 k. Capa Canela». I en 1958 el *Servicio Regional de Pesca Continental* li expedix una *licencia de pesca*.

Una altre divertiment eren els viatges. Segons em narra el seu nebot, va molts anys a estiuajar a **La Vila Joiosa**, on son pare dirigia la banda¹³. En eixe poble de la Marina Baixa és on en 1931 compona (junt a un «J. S.») la masurca per a clarinet *Juanita* i on representa algunes obres escèniques seues (1935, 1941), com hem vist. També dedica a la localitat el pasdoble *Villajoyosa*. Feu també, segons tinc entès (però encara no he confirmat), viatges fora d'Espanya. Per una altra banda, segons he sentit, a ell el visitava en Càrcer el seu germà José María, que també era músic. I quan venia, feien música junts, festivament¹⁴.

De 1948 és l'única obra eclesiàstica datada que es conserva en l'arxiu del mestre. Es tracta de *Cuando Simeón el justo* (ín.), un dels set dolors de Maria, per a cor femení a dos veus amb acompanyament. El document és anònim, però tractant-se d'un esbós incomplet a llapis i sabent que el mestre va compondre uns *Dolores a la Virgen*¹⁵, podem atribuir-li el manuscrit. Deu ser en els anys 40 i 50, durant els quals don Antonio va viure en Càrcer, quan va dirigir, segons informen fonts locals, el cor parroquial. I, per tant, és possible que d'eixa època siga la resta obres eclesiàstiques: *Himno a Cristo Rey* i *Los Misterios del Rosario* i, si també són seues (ja

¹⁰ La convocatòria, de l'*Agrupación Valenciana de Autores Teatrales S. A.*, advertia que "[l]as obras se mantendrán en cartelera mientras produzcan el 10 por 100 de beneficios sobre la nómina semanal de gastos".

¹¹ Una altra mostra de la dificultat per a estrenar és que en 1944 esdevé accionista o subscriptor de l'*Agrupación Valenciana de Autores Teatrales S. A.*, una societat que es constituïx eixe mateix any i l'objectiu de la qual és "la agrupación de todos los autores teatrales de todos los géneros, residentes en la región de Valencia, con el fin de lograr la representación de sus obras", ja que "Es innegable que la tarea del autor novel, en todos sus aspectos, ha llegado a ser de muy difícil realización si no imposible, por los pertinaces obstáculos que se le oponen en su deambular, rayano en sacrificio, para llevar a cabo su legítima aspiración de aportación cultural a la escena a través del Arte. Y que estos obstáculos dimanen, principalmente, de su falta de unidad en la común empresa y del acaparamiento que otros autores más afortunados hacen del teatro, restando posibilidades al autor nuevo en la palestra de Talía".

¹² Tenia una "Pajarera Nº 1" i una "Pajarera Nº 2" i, en cada gàbia, un canari mascle (*León* i *Arlequin*) i dos femelles (*Lidia*, *Paloma* i *Candi*, *Nani*), que s'aparellaren, respectivament, els dies 14 i 13 de febrer de 1937. Hi figuren les dates de "postura" i de naixement, el nombre de "polluelos" i el tipus de plomatge (*blanco*, *verde orscuro*, *blanco*, *amarillo*, *verde y amarillo*, *blanco lunar pardo cabeza*, etc.). Els noms dels fills són Loengrin, Chibù, Davy, Cascabel, Chiquilín, Delfín.

¹³ Una altra evidència d'açò és que en la casa de Càrcer es conserva una poesia de Blas Mayor "A la memoria del amigo y maestro Antonio Rodriguez", que deu ser el pare del compositor. El poeta s'adreça a l'homenatjat amb "Tónico" i el qualifica de "musicó" i "famoso director". Diu que La Vila Joiosa és la seua "cuna amorosa". La poesia està datada en octubre de 1943, data que encaixa bé amb les cròniques d'aquella banda, segons les quals el director fundador "Antonio Rodríguez Ortiz", conegut com "Tónico", va ser director fins al 1942.

¹⁴ D'este germà consta, en un article periodístic, el "éxito artístico y de taquilla, grandes ambos, alcanzado por los artistas líricos que dirige el buen maestro concertador José María Rodríguez Castellano en la función pasada, que se cantó «Luisa Fernanda»", en el teatre Pinazo de Burjassot, on també dirigí *La alegría de la huerta* i *La Dolorosa*. Figura en els cartells que anuncien l'estrena de *Carmiña*, entre "los maestros directores" de la companyia, i també s'encarregà de muntar una producció de *Carmiña* en Burjassot. El periodiste diu en 1935: "La estirpe de músicos Rodríguez Castellano empieza ahora a dar que hacer". Per una altra banda, el músic Julio Suñer em diu que, en els anys 60, va tocar revistes amb ell dirigint en el teatre Coliseo de Salamanca.

¹⁵ Estos *Dolores* m'han arribat a través d'una transcripció de Ramón Cuevas. També són per a dos veus i acompanyament, però per a veus masculines (tenor i baix). Caldrà comparar la música d'ambdós documents, que no dispose en el moment d'escriure este text.

TEATRO APOLO

Gran Compañía de Zarzuela y Opera Española
DEL DIVO TENOR

ADOLFO SIRVENT
Director artístico

Antonio Rodríguez Castellano
Dirigida por el primer actor

ALBERTO LOPEZ
y los maestros directores

Francisco Lozano y José M.ª Rodríguez

Hoy sábado 20 de abril 1935
A las 10'15 noche

DEBUT

1.º Reposición de la zarzuela en dos actos y cinco cuadros, refundición y arreglo de la ópera «La Favorita» de Donizetti, por Gabien Espí, para el dive Adolfo Sirvent, titulada

LA FAVORITA DEL REY

REPARTO.— Leonor de Guzmán, Isabel de Miguel.— Inés, Amparito Alarcón.— Fernando, Adolfo Sirvent.— Alfonso XI, rey de Castilla, Antonio Truyola.— Baltasar, Luis Moreno.— Don Gaspar, Manuel Gómez.— Cándido, Gonzalo Ambit.— Dama 1.ª, Milagros Ferriz.— Dama 2.ª, Estrella Cantarena.— Dama 3.ª, Marina Rubio.— Noble 1.º, Pascual Calpe.— Noble 2.º, Sr. León.— Noble 3.º, Sr. Fos.— Damas, caballeros, pajes, guardias, coristas y Coro general.

2.º **ESTRENO** de la zarzuela dramática en un acto y cinco cuadros, libro de Francisco y Vicente Saletta Varó, música del maestro Antonio Rodríguez Castellano.

Carmiña

REPARTO.— Carmiña, Pilar Garavilla.— Mari Luz, Nieva Alba.— Sra. Moncha, Sara López.— Sr. Manuel, Alberto López.— Pedro, Luis Moreno.— Bernabé, José Cabrera.— Acirelo, Gonzalo Ambit.— Tío Eufonio, Juan Frontera.— Queremón, Ramón Alonso.— Sr. Gervacio, Manuel Gómez.— Natiño y Próspero, José Campos.— Mozo 1.º, Pascual Calpe.— Mozo 2.º, Arturo León.— Marinero 1.º, Vicente Miró.— Marinero 2.º, José Fos.— Quiteros, tamborileros, bailadores y Coro general.

Decorado nuevo del escenógrafo **Francisco Pastor**.

AL ESTRENO ASISTIRAN LOS AUTORES
dirigiendo la orquesta el
Mtro. RODRIGUEZ CASTELLANO

Butaca, 2'50 ptas. - General, 0'50

Mañana, dos grandes funciones.
A las 8 tarde.

La Favorita del Rey y Carmiña
A las 10'15 noche.

Gigantes y Cabezudos y Carmiña
DIA DEL PASADIZO

Cartell de Carmiña

que no hi figura l'autor, però estan a llapis com els esbossos de les seues composicions), *Himno al Corazón de Jesús*, *Himno a la Patrona de Beniarrés*, *Ave María a la Santísima Virgen*, *Bendita sea tu pureza* (in.), *A Egipto con gran dolor* (in. del segon dolor de Maria), *Virgen sois la más pura* (in.), *A José Cárcer se abandona* (in.)—estes dos últimes peces, incompletes— i una missa de rèquiem (a una veu, en estil gregorià).

La seua producció sacra i la col·laboració en el cor parroquial mostren que, com ja hem dit, Rodríguez Castellano devia ser catòlic (practicant). Així ho suggereix també una sèrie de donacions que va fer a l'església del poble en els anys 50. En 1950 va encomanar a una botiga de «muebles de arte y época, decoración», segons una factura, «la realización de un altar en escayola, y colocación del mismo, para la Capilla de Comunión, en la Iglesia Parroquial de Carcer». En 1952 una casa de «artes decorativas» li fa un «Presupuesto de decoración del altar del Stimo Cristo y Capilla de la Comunión de Carcer». I en 1953 en una botiga de «Lámparas-bronces» adquirix «2 Lámparas para iglesia, estilo bizantino; 60 c/m. Diámetro, aro fundido y 10 luces más una luz central».

També conegué l'home l'amor terrenal. En els anys 40, com a molt tard, el músic es casa amb **Josefa Gasco Pla**, una benestant senyora (quasi trenta anys major que ell) originària d'Alcàntera de Xúquer. La dona era viuda de Leopoldo Momblanch Fuentes, un també benestant «labrador»¹⁶ de Càrcer mort en 1926 sense fills del qual heretà la casa del carrer Baronia. Un any després, en 1927, hi ha constància d'un tracte entre els (futurs) esposos, una compra-venda de terrenys en Càrcer (que alhora sembla ser la primera referència a l'activitat agrícola que també ocuparia a l'artista, com vorem). Antonio entrà en la casa, segons el seu nebot Miguel, per a portar els comptes. No sabem la data de la boda, però ja figuren casats en 1945.

La majestuosa casa en la que vivien apareix descrita de la següent manera en el testament de la dona: «Una casa que consta de planta baja, dos pisos altos, uno de ellos destinado a granero, corral con varias dependencias y además un huertecito plantado con algunos árboles frutales; [...] ocupa una superficie de setecientos cuarenta y tres metros cuadrados, de los cuales trescientos veintiocho son la casa y corral y los restantes cuatrocientos quince los ocupa el huertecito». A això, transcriu la descripció de Carbonell, segons el qual «el gran casal de la familia tenía entonces [1959] dos figuras de escayola, una en cada rincón del zaguán, figuras preciosas de dos negros sujetando unos faroles; se veía el piano [...], el jardín luminoso [...], casa tan bonita cerrada por puerta de dos hojas labradas a mano».

La dona morí, sense fills, en maig de 1958. Un any després, molt poc abans de morir el mestre mateix, es casà

¹⁶ Segons el seu testament, de 1920.

amb Hermenegilda (coneguda com a **Mercedes**) Bernabé Gozávez, quasi 10 anys més jove que ell. Era, sembla, natural de Teresa de Cofrents, però també era neboda de Leopoldo Momblanch (el primer marit de la primera dona del compositor). De fet, ja vivia en la casa (al menys dese de 1940) i era hereva del seu oncle (després de l'esposa d'este). Consta un tracte entre Mercedes i l'artista ja en 1940, la venda de les terres que ell havia comprat en 1927. D'ella es conserven unes poesies amoroses¹⁷ (potser transcrites) de 1920. Podria haver estudiat en la *Escuela Superior de Niñas de Játiva*, que apareix mencionada en un llibre de *Geografía para niños*. Va viatjar, a jutjar per un passaport seu on figura, en 1929, «Francia (viaje de recreo)», de deu dies. I sembla que tocava el piano, ja que, segons un document de 1958, «El piano existente en el domicilio [...] es propiedad particular» d'ella. Mai va tindre fills, però Miguel Bernabé, «sobrino carnal»¹⁸ d'esta segona dona, nascut en 1932, va ser tractat pel mestre com si fóra fill.

Es casaren en 1959 en la Basílica dels Desemparats de València i, a continuació, viatjaren de lluna de mel a Mallorca. Per a esta boda, don Antonio va demanar un permís de 20 dies «para asuntos propios» com a «Juez de Paz Propietario del término de Carcer», càrrec que ocupava des de 1946. Anteriorment (fins a 1942, no sé des de quan) havia sigut secretari de la *Cooperativa de San José de Cárcer*, la «Junta Rectora y Consejo de Vigilancia» del qual alaben la «buena administración que durante el desempeño del cargo y actuación ha demostrado».

També estigué ocupat amb faenes **agrícoles**, com ja hem avançat. Entre 1940 i 1956 arrenda i treballa una «tierra» propietat de Josefa Cucaló de Montull¹⁹. Figura amb la professió de «labrador» en un carnet de la *Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Carcer*, expedit en els anys 40 (potser el 1949). En 1952 hi ha constància d'un «campo de su propiedad, lindante con la C. N. De Cádiz y Gibraltar á Barcelona». En 1955 rep una comunicació del *Sindicato de la Comunidad de Regantes del Valle de Cárcer y Sellent*, signada pel *vice-presidente Maximo Daries*. En 1959 usava un tractor per a treballar «varias» finques en els tèrmens de Càrcer i Alcàntera. I dies abans de morir un veí de Beneixida li signa un rebut «por la polvorisacion [sic] de sus huertos para el arañuelo».

Tot això, junt al fet que durant els anys 50 no hi ha cap obra musical datada, sembla indicar que el mestre va deixar de costat l'activitat musical progressivament, potser a contracor. Però es dedicà a l'agricultura d'una

manera igualment meticulosa i sistemàtica, segons suggerix una *Tabla para extraer el valor desde 1 hasta 1000 kgs. de materias al precio indicado*, manuscrita, on figura el preu del *sulfato hierro, sulfato amoniaco, superfosfato 16/18, fotasa, nitrato* i *guano sin envase*, substàncies que possiblement tenien un ús agrícola. Així i tot, tan tard com 1958 la *Mutualidad de Autores Españoles* informa a compositor que ha rebut la seua «ficha de adhesión a esta Mutualidad».

A mitjans de la seua vida, Rodríguez Castellano tingué problemes de **salut**. Consta que el 31 de juliol de 1942, poc després de la producció de *Si vas al rincón del roble* en el Teatre Apolo, va cessar voluntàriament del càrrec de secretari de la Cooperativa de San José «por motivos de salud». Les cròniques de la banda també diuen que per problemes de salut deixà el càrrec de director. Però estes cròniques no indiquen l'any, i em pregunte si no és la segona etapa com a director (en els anys 40), i no la primera, la que va acabar per problemes de salut. Per una altra banda, necessità ulleres, al menys des de 1944, com es veu en les fotos. I acabà portant dentadura postissa.

«Fumaba mucho, por eso **murió** de cáncer», asegura el seu nebot Miguel o la dona d'este, Ángeles, en l'entrevista que els ha fet Chorques. Una carta que el germà Manuel li envia en 1961 a la viuda, cunyada d'ell, diu: «estoy enfermo, creo que duraré poco porque se me incha [sic] el estomago que fue lo que llevo a la sepultura a mi hermano». Era el 23 de juny de 1959, als 63 anys d'edat i en Càrcer, quan morí don Antonio, «[h]abiendo recibido los auxilios espirituales y la Bendición Apostolica», segons documents de l'època. A la cerimònia de despedida, amb «misa Corpore-insepulto», acudí una multitud. Segons narra Carbonell en el text ja citat al principi, «[a]sistieron, yo no sé, algo así como seis sacerdotes, casi todo el pueblo, muchas coronas de preciosos colores [...] y la Banda Laureada[,] que en señal de duelo llevaba una cinta negra anudada al mástil, acompañó por las calles y solemnizó las exequias». Els diaris *Levante* i *Las Provincias* publicaren una esquela a l'endemà, a instàncies de la seua viuda.

Ara el mestre descansa en una «Arca Roma Redonda lisa chapada con sepulcro acristalado», dins d'un destacat «mausoleo» (planejat en 1954, però construït després de 1960) del cementeri de Càrcer. La seua música viu per sempre. I tornarà a sonar estes festes. Gaudim-la!

JORDI CASSANY BATES
Kiel (Alemanya), 31/07/16.

¹⁷ L'obra, amb veu masculina, té per títol *Flores de Azahar*. Té diversos números (I, II, III, IV, este incomplet). El primer número comença: «Por un amor que devoró mi alma, / Perdí el sosiego, la quietud, la calma». El número dos comença: «Eran para mi alma sus amores / La pura esencia de las gayas flores». Més avant diu: «Necesario es partir a tierra estraña, / Preciso abandonar aqueste suelo; / Mas; ay! dejo en España / Una niña tan pura como el cielo.»

¹⁸ Així figura en el testament de l'autor, de 1954.

¹⁹ La propietària deu haver mort en 1953, ja que en el rebut d'este any i els següents s'indica «herederos de Doña Josefa Cucalo de Montull». Sembla que, en 1960, la viuda de Rodríguez Castellano deixà de poder arrendar eixa terra, a jutjar per la carta que rep el 19 de febrer de 1960 del seu advocat dient que el Sr. *Barón de Terrateig*, germà del Sr. *Barón de Carcer*, «ha querido recuperar la posesión de las tierras de la partida Señoría [...] porque al estar lindantes con las construcciones del pueblo mas que tierras de naturaleza rústica son, actualmente, solares y su proposito es venderles [sic], en su día, como tales solares al precio que tengan en ese término».